

Система загроз національній безпеці

Не можна сказати, що Україна належить до числа держав світу, що надають реальне і істотний вплив на хід розвитку всього людства. Однак, якщо Древній Єгипет і Китай, можна охарактеризувати як джерело зародження людської цивілізації, Індію - як джерело духовного світу, Грецію - як джерело філософії, Рим - як джерело держави і права, а США - як джерело демократії, то Україна - як джерело великих експериментів з виживання держави та її народу.

Історично Україна завжди мала складне геополітичне положення, багатонаціональний народ і жорстоких правителів. Дані фактори сприяли тому, що Україна протягом останнього тисячоліття піддавалася практично безперервним впливам безлічі внутрішніх і зовнішніх джерел небезпеки. Історія України унікальна за своєю трагічністю, героїзму і самовідданості народу.

Найважчий іспит на виживання витримала Україна і в останньому столітті другого тисячоліття. У країні двічі змінилася суспільно-економічна формація, в результаті потрясінь і воєн величезна кількість громадян загинуло або виявилось за межами країни.

Однак, незважаючи на трагічність своєї історії, Україна нерідко демонструвала унікальні здібності до виживання, проявляла найпотужніші соціально-психологічні захисні механізми (особливо в критичні моменти), що забезпечують не лише її виживання, а й подальший розвиток.

Разом з тим, незважаючи на величезний досвід, великі потрясіння і втрати населення, Україна і до теперішнього часу не зуміла створити ефективного механізму захисту країни від небезпеки.

Подальші дії щодо забезпечення безпеки та розвитку країни не є очевидними і однозначними. Так, наприклад, зростання економіки неминуче веде до зростання екологічної загрози, посилення силових структур виконавчої влади держави - до зниження рівня життя населення та збільшення соціальної напруженості, а посилення позицій України на міжнародній арені - до збільшення протиріч з провідними державами світу.

В результаті, посилення протидії одного джерела небезпеки, як правило, призводить до зростання негативних впливів на країну з боку інших джерел небезпеки. При цьому обмеженість природних та інших ресурсів держави не дозволяє вирішити завдання одночасного протидії безлічі різних загроз традиційним (екстенсивним) шляхом, тобто за рахунок нарощування сил і засобів по всіх напрямках забезпечення безпеки.

Необхідний перехід на інтенсивний і якісно новий шлях організації забезпечення безпеки і розвитку країни. При цьому виникає проблема вибору найбільш безпечного шляху розвитку України з безлічі можливих і ведуть до поставленої мети. Рішення даної проблеми має здійснюватися на основі нових технологій вироблення захисних управляючих впливів з використанням принципів інтелектуального управління. З теорії управління відомо, що складність системи управління повинна бути адекватна складності керованого об'єкта. Тому і при виробленні принципів і механізмів забезпечення безпеки країни необхідно враховувати всю складність її організації.

Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду забезпечення безпеки соціальних систем показує:

1. Забезпечення безпеки не може бути одноразовим актом. Це безперервний процес розвитку систем забезпечення безпеки, вдосконалення методів, способів і механізмів моніторингу, виявлення потенційних небезпек і загроз, вироблення та реалізації ефективної протидії всьому спектру існуючих і прогнозованих загроз.
2. Безпека може бути забезпечена лише при комплексному використанні всього арсеналу наявних сил і засобів. Найбільший ефект досягається тоді, коли всі використовувані сили, засоби і методи об'єднуються в єдиний, цілісний механізм - систему забезпечення безпеки.
3. Одна система безпеки не може забезпечити необхідний рівень захищеності країни без належної підготовки та забезпеченості необхідними силами і засобами, без участі відповідних органів управління і необхідних правових, організаційних і технічних заходів.

4. Важливу роль у створенні ефективної системи забезпечення безпеки відіграє своєчасна розробка та введення в дію якісно нових концептуальних і нормативних правових документів у сфері забезпечення безпеки країни.

Основними етапами розробки концептуального підходу до забезпечення безпеки України є:

- 1) аналіз стану безпеки України та світової цивілізації;
- 2) вибір основної захищається системи та її елементів (об'єктів безпеки);
- 3) визначення основного завдання, мети і напрямів забезпечення безпеки України;
- 4) розробка принципів забезпечення безпеки України;
- 5) визначення загального алгоритму забезпечення безпеки України;
- 6) формування структури системи забезпечення безпеки України та складу суб'єктів забезпечення безпеки;
- 7) визначення рівнів управління і режимів функціонування системи забезпечення безпеки України.

Розробці концепцій, доктрин, програмних та інших подібних документів у галузі забезпечення безпеки будь-яких систем повинен передувати аналіз існуючого стану безпеки даної системи і навколишнього її світу.

Загальний стан безпеки України в даний час можна охарактеризувати, як проблемне і не має тенденції до покращення. Стан і розвиток основних сфер життєдіяльності українського суспільства показує, що кризові явища перехідного періоду далеко не подолані.

Безпека громадян (людини, особистості), стабільність суспільства і держави, їх захищеність від можливих небезпек різного (природного, техногенного і соціального) характеру оцінюється тривалістю і якістю життя її громадян, а також співвідношенням цих показників з аналогічними показниками в інших країнах світу.

В даний час тривалість життя громадян України становить 65-68 років, що на 15-17 років менше, ніж у розвинених країнах світу.

Стан безпеки українського суспільства характеризується порушенням

основних суспільних зв'язків: сімейних, економічних, інформаційних, культурних, духовних, міжнаціональних та інших. Під впливом ряду негативних факторів в Україні відбувається критичне зниження стійкості сім'ї, основного елемента українського суспільства. За останні 10 років кількість розлучень на 1000 осіб населення зросла більш ніж у 1,5 рази. За останні 10 років реформ відбулося істотне розшарування українського суспільства на багатих і малозабезпечених громадян, як результат несправедливої приватизації основних галузей економіки. Співвідношення доходів 10% найбагатших і найбідніших громадян в Україні та становить 1 до 15, що в 3 рази перевищує значення аналогічних показників у розвинених країнах світу і є критичним.

Знижується частка економічно активного населення при збільшенні числа хворих, інвалідів, злочинців і наркоманів. Чисельність працездатного населення катастрофічно зменшується. Кількість інвалідів в країні продовжує зростати. Число засуджених за 15 років збільшилася приблизно в 2,5 рази, а число злочинів - в 1,5 рази. Часткове заповнення ринку праці відбувається за рахунок міграції. Але частина міграції носить негативний характер і призводить до виникнення ряду проблем, які поглиблюють політичну та соціально-економічну ситуацію в країні.

Сформувалася істотна неоднорідність економічного простору України. Надмірні відмінності в умовах життя населення центру і периферії, між різними регіонами країни сприймаються суспільством, як порушення принципів соціальної справедливості, збільшують небезпеку виникнення регіональних криз і міжрегіональних конфліктів, відцентрових тенденцій і сепаратизму, послаблення цілісності суспільства і держави.

Зниження рівня безпеки України характеризується послабленням основних ознак її державності. Численність населення України зменшується небезпечними темпами. Незважаючи на стабільність останніх років, в Україні смертність досі вище народжуваності.

Рівень обороноздатності України неухильно знижується і не відповідає сучасним вимогам. Україна має дуже малий військовий бюджет в 65 разів

нижче ніж у США. Система наукового та військово-технічного забезпечення оборони і безпеки України, її оборонно-промисловий комплекс продовжують перебувати в кризі. Військова реформа, включаючи реформу систем комплектування та підготовки військових кадрів, практично провалилася і ніяк не вийде з стадії безперервних скорочень і структурних перетворень. Економічну основу держави підриває недосконалість податкової системи та низький рівень збирання податків. За різними оцінками, частка тіньового сектора економіки країни становить від 30-50%. Руйнівний вплив на всі сфери життєдіяльності країни надає корупція. Вона підриває віру громадян у справедливість, породжує соціальну напруженість, перешкоджає розвитку країни.

На рівень безпеки країни негативно впливає низька ефективність системи державного управління, яка обумовлена:

- Відсутністю стратегії (або хоча б концепції) розвитку країни, зрозумілою більшості населення і підтримуваної їм;
- Хронічним невиконанням прийнятих цільових програм та поставлених завдань, часта зміна цілей;
- Неузгодженістю дій різних міністерств і відомств при вирішенні спільних завдань;
- Відсутністю наукового обґрунтування прийнятих рішень і структурно-організаційних перетворень;
- Низьким рівнем професійних, духовно-моральних якостей управлінських кадрів і застосуванням корпоративних принципів їх висунення.

У правовій сфері виникають загрози нового виду - пов'язані з прийняттям законодавчих актів «не до кінця продуманих», з точки зору правових наслідків або розроблених в інтересах певних груп осіб. Та й вся практика правотворчості і правозастосування не відповідає сучасному світовому рівню і потребам більшості населення: «закон, як дишло - куди повернув, туди й вийшло». Це викликає зниження довіри населення до чинного законодавства та рішеннями органів усіх гілок влади.

Зовнішня безпека України. Економічне ослаблення України,

роззброєння, згортання оборонно-промислового комплексу країни призвели до зниження міжнародного статусу і ролі України, зменшення її впливу на економічні та політичні процеси в світі, витіснення її в міжнародній сфері.

Це підтверджується:

- Одностороннім виконанням Україною деяких міжнародних договорів, неприєднанням ряду країн до важливих міжнародних договорів або відмовою від їх ратифікації та виконання;
- Істотним зниженням порога застосування сили в міжнародних відносинах і зростанням числа збройних конфліктів;
- Низькою ефективністю укладених Україною з рядом країн СНД угод у галузі політичного, військового та економічного співробітництва;
- Неврегульованістю міждержавних (на ґрунті газових контрактів) і міжнаціональних (нерозуміння сходу і заходу країни) відносин, і можливістю виникнення на цій основі збройних конфліктів із залученням до них інших держав, насамперед Росії і США;
- Посиленням позицій екстремізму, сепаратистських, релігійно-націоналістичних настроїв в країні після перевороту, пов'язаного з Євромайданом.

Гострою зовнішньою загрозою для України, як і для більшості розвинених країн, останнім часом, стала загроза тероризму. Який безсумнівно виникне в якості наслідків збройного конфлікту на південному сході України. За оцінками фахівців, у світі діє близько 500 терористичних організацій і груп екстремістської спрямованості. За 10 останніх років ними скоєно понад 6000 терористичних актів, в яких загинули і отримали поранення 25 тис. чоловік. Об'єктом терористичних атак все частіше стають місця масового перебування громадян: площі міст, кінотеатри, школи, аеропорти, вокзали.

Таким чином, аналіз стану безпеки України показує, що при збереженні існуючих тенденцій зростає небезпека існуванню та розвитку України, як соціальної держави, здатного забезпечити гідне життя і вільний розвиток людини відповідно до Конституції.

По класифікації американського ученого другої половини ХХ століття Е. Тоффлера людство в своєму розвитку пережило дві хвилі цивілізації - «сільськогосподарську» і «індустріальну». З другої половини ХХ століття людство вступило в третю хвилю цивілізації - «інформаційну». Це принципово нова, постіндустріальна епоха розвитку людства. Але одна з її негативних особливостей полягає в тому, що еволюція людської цивілізації до ХХІ століття вперше досягла такої межі, за межами якої цілком реальною стала загроза глобальної катастрофи. Необдуманна діяльність людини створила абсолютно нову ситуацію на планеті, породила безліч проблем і загроз всьому людству, що не мають історичних аналогів і готових методів їх вирішення, а також навіть не усвідомлюваних більшістю населення Землі. **До числа найгостріших, невідкладних проблем, що стоять сьогодні перед світовим співтовариством, відносяться:**

- Загроза глобальної екологічної катастрофи;
- Можливість світової термоядерної війни і продовження гонки озброєнь;
- Мінерально-сировинна криза;
- Зростання населення Землі і посилення боротьби за ресурси;
- Матеріальний і культурний розрив між населенням найбільш розвинених країн світу (так званого «золотого мільярда») і величезної маси найбіднішого населення країн, делікатно названих «розвиваються»;
- Міжнародний тероризм;
- Медико-біологічні проблеми збереження здоров'я і життя (фізичного виживання, збереження роду та виду);
- Відсутність єдиних позицій (країн, блоків, коаліцій держав) з питань вирішення головних проблем сучасності.

Основною глобальною загрозою є загроза екологічної катастрофи.

Величезні і все більш розширюються масштаби використання природних мінеральних ресурсів привели не тільки до виснаження сировини в окремих країнах, а й до істотного збіднення всієї сировинної бази планети. На конференціях ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро в 1992 р і в Йоганнесбурзі у 2002 р вказувалося, що темпи

знищення біологічного різноманіття такі, що при їх збереженні через 50 років залишиться тільки 30-50% існуючого біологічного різноманіття землі.

Постійний розвиток промисловості, транспорту, сільського господарства вимагає збільшення витрат енергії і тягне за собою все зростаюче навантаження на природу і зміна клімату. В результаті людської діяльності відбувається потепління, яке може викликати незворотні процеси:

- Танення льодів, підняття рівня світового океану і затоплення багатьох прибережних районів;
- Зміна вологообміну на поверхні Землі, скорочення кількості опадів і зміна напрямку вітру.

Ясно, що подібні зміни поставлять перед людьми величезні, можливо нездоланні проблеми, пов'язані з веденням господарства та забезпеченням необхідних умов життя. Сьогодні, як справедливо зазначив В.І. Вернадський, людство знайшло таку міць у перетворенні навколишнього світу, що воно починає істотно впливати на еволюцію біосфери як цілого. Зупинити наростаючу тенденцію глобальної екологічної кризи і руйнування ноосфери планети Земля - невідкладна, першорядне завдання людства в XXI столітті.

Інша найважливіша і очевидна проблема - мінерально-сировинна криза. Оцінки показують, що залишилися ресурсів Землі може вистачити приблизно на 100 років (родючі ґрунти, ліси, прісна вода, кисень, енергоресурси: нафта, газ, вугілля, уран). Що, здавалося б, треба робити? Об'єднати зусилля всіх країн і здійснити перехід на нові джерела енергії (термоядерні, сонячні, гідротермальні). Це дозволить істотно збільшити час існування життя на Землі. За цей час можна розробити нові технології виробництва продовольства, досягти загального рівня вищої освіти, на цій базі збільшити чисельність населення, тривалість життя.

Приступити до освоєння ближнього космосу, а в перспективі і далекого. Але замість цього ми бачимо, що на Землі реалізуються програми виживання одних за рахунок інших: переділу світу і захоплення ресурсів, скорочення населення Землі «цивілізованими» методами за допомогою непомітних для

більшості сучасних, у тому числі інформаційних та генних «технологій». Стають нормою обман, злочинство, розпуста, ворожнеча, насильство, вбивство. Руйнується мораль і культура, наука і освіта, виробництво та управління. Знижується безпека і якість життя величезної маси людей за всіма показниками: здоров'я і тривалість життя, якість харчування та житлових умов, правова і соціальна захищеність, впевненість у майбутньому, націленість на творчу працю, прагнення до народження і виховання дітей, єдність і натхненність людей на основі високої ідеї, що відповідає призначенню людини.

Наявність зазначених вище проблем, їх триваюче загострення і відсутність видимих шляхів їх вирішення свідчить про наявність поглиблення кризи цивілізації. Виникає питання - а чи не є ми всі заручниками і виконавцями глобального процесу руйнування цивілізації і не заплуталися ми в мережах міжнаціональних, релігійних, соціальних та інших суперечностей? І якщо не видно виходу, то може бути наші теорії недостатні і, за великим рахунком, невірні? Тоді вони повинні бути піддані критичного переосмислення, а для пошуку рішення доведеться виходити на більш високий рівень осмислення реальності. Для цього потрібен інший масштаб і рівень істинності знань. А що наука?

В останні роки наука в нашій країні за прикладом заходу все більше і більше допомагає розвитку і впровадженню нових технологій, орієнтованих на зростання прибутку. Розвиток науки все поступово розгортається на так званий інноваційний, а по-простому, “внедренческий” шлях. Головне завдання науки зараз - добувати знання для найближчого прогресу і впровадження технологій, тобто працювати на потребу дня і забезпечувати власне виживання. На це її штовхає сама держава.

Справжнє ж завдання науки - пізнавати і пояснювати істинні закони світобудови, формувати несуперечливу єдину систему знань, що описує загальну картину світу. На цій основі наука повинна допомагати суспільству і, в першу чергу, утворенню в поетапному формуванні індивідуального (особистісного), громадського та цивілізаційного типів (рівнів) мислення

людини з урахуванням усіх його складових: світогляду, світосприйняття та відношення до світу. Критерієм істинності і правильності (позитивності) даних категорій для кожної людини є максимум його внеску в підвищення безпеки та розвиток (людини, суспільства, цивілізації).

Однак сучасна наука (не тільки вітчизняна) залишається на позиціях колишніх теоретичних помилок і вузько дисциплінарних інтересів, не дає відповідей на більшість з вищевказаних питань подальшого життя суспільства.

З позицій системного підходу Україна розглядається, як складна цілеспрямована соціальна система, що має своє призначення.

Усвідомлення власного призначення і прагнення до його виконання, має найважливіше значення в забезпеченні безпеки кожної людини і всіх соціальних систем. Призначення України, як її історичної місії у світі, формувалося і трансформувалося з урахуванням умов природного середовища, устремлінь народу, культурної та духовної еліти, влади і капіталу, а також взаємодії з іншими країнами світу.

Виходячи з даних трактувань виконуваних місій, можна зробити висновок, що призначення України пов'язане зі збереженням і розвитком позитивних процесів, що відбуваються не тільки на її території, але також на континенті. Тому збереження і розвиток України можна розглядати як важливий фактор, що сприяє виживанню і розвитку всього світу. Для успішного виживання і розвитку Україна повинна володіти комплексом захисних властивостей, значна частина яких визначається наявністю системи забезпечення безпеки. Вигляд (склад, структура, функції і характеристики) системи забезпечення безпеки України істотно залежить від вибору основної захищеної системи.

Комплексний аналіз різних точок зору на сутність поняття національної безпеки у контексті сучасних глибинних змін світового економічного, політичного та культурного простору, дозволяє також дійти висновку, що мають бути продовжені досліджені співвідношення національного й державного інтересу, міжнародного й національного інтересу у сучасній

світовій політиці.